

SFÂNTUL GRIGORIE PALAMA
ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

OPERE COMPLETE VI

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΤ'

TRATATE DOGMATICE

6

EPISTOLE

1-7

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

6

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

A'-Z'

Introducere, traducere și note de
Cornel Coman, Adrian Tănăsescu, Cristian Chivu

Coordonator: Cristian Chivu

Editura Gândul Aprins 2018

CUPRINS

<i>Abrevieri</i>	9
<i>Notă asupra volumului</i>	11

TRATATE DOGMATICE

6. <i>Că Varlaam și Achindin</i>	13
<i>Scurtă introducere</i>	14

EPISTOLE

1. <i>Către Arsenie Studitul</i>	59
<i>Scurtă introducere</i>	61
2. <i>Către Ioan Gavras</i>	91
<i>Scurtă introducere</i>	93
3. <i>Către Pavel Asan</i>	195
<i>Scurtă introducere</i>	197
4. <i>Către Daniil al Enosului</i>	231
<i>Scurtă introducere</i>	232
5. <i>Către Simeon nomofilaxul</i>	287
<i>Scurtă introducere</i>	289
6. <i>Către Athanasie al Kyzicului</i>	331
<i>Scurtă introducere</i>	333
7. <i>Către Damian Filosoful</i>	453
<i>Scurtă introducere</i>	455

<i>Bibliografie selectivă</i>	511
-------------------------------------	-----

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΙ

6.

<ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ>

ΟΤΙ ΒΑΡΛΑΑΜ ΚΑΙ ΑΚΙΝΔΥΝΟΣ ΕΙΣΙΝ
ΟΙ ΔΙΧΟΤΟΜΟΥΝΤΕΣ
ΚΑΚΩΣ ΟΝΤΩΣ ΚΑΙ ΑΘΕΩΣ
ΕΙΣ ΔΥΟ ΑΝΙΣΟΥΣ ΘΕΟΤΗΤΑΣ ΤΗΝ ΜΙΑΝ

1 Ταῖς πνευματοκινήτοις τῶν ἁγίων πατέρων ἐπόμενοι ψήφοις καὶ ταῖς ἐφ' ἡμῶν συνοδικαῖς ἀποφάσεσιν, ἀποβαλλόμεθα καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλομεν, καθάπερ πρότερον οὕτω καὶ νῦν, εἰ μὴ μεταμεληθεῖεν, τοὺς κατὰ τὸν Βαρλαάμ καὶ τὸν Ἀκίνδυνον δύο τοῦ θεοῦ λέγοντας θεότητας, κτιστὴν καὶ ἄκτιστον· καὶ τὴν μὲν θείαν φύσιν μόνην ἄκτιστον θεότητα, τὴν δὲ λαμπρότητα τῆς θείας φύσεως, καθ' ἣν καὶ ὁ κύριος ἐν Θαβῶρ περιήστραψε τοὺς μαθητάς, καὶ πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν θείαν καὶ πάντα τὰ περὶ τὴν θείαν φύσιν θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα θεότητα κτιστὴν. Ἡμεῖς δὲ μίαν θεότητα προσκυνοῦμεν καὶ πρεσβεύομεν, τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐκ ἐν οὐσίᾳ δὲ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ δυνάμει καὶ ἐνέργειᾳ ἀκτίστῳ, καὶ πᾶσι τοῖς περὶ τὴν οὐσίαν θεωρουμένοις καὶ θεολογουμένοις.

2 «Ἐνα γὰρ θεὸν ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν», κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον, «θεολογοῦμεν, μίαν ἔχοντα τὴν οὐσίαν καὶ

¹ Adică: verdictelor ale căroră forță motrice este Duhul; termenul *πνευματοκίνητος* (de-Duhul-mișcat) este cel areopagit (vezi prima frază din *Despre dumnezeieștile numiri*).

² Sau: facultate.

³ Prepoziția 'în' este folosită în această ultimă frază cu înțelesul pe care îl are în sintagma 'în firea omenească și în cea dumnezeiască unul [singur]

TRATATE DOGMATICE

6.

<A LUI GRIGORIE PALAMA>

[CUM] CĂ VARLAAM ȘI ACHINDIN SÎNT
CEI CE DESPICĂ [ÎN CHIP] CU ADEVĂRAT RĂU
ȘI FĂRĂ-DE-DUMNEZEU
ÎN DOUĂ DUMNEZEIRI INEGALE
PE [DUMNEZEIREA] CEA UNA

1 Urmând [noi] verdictelor de-Duhul-mișcate¹ ale sfinților Părinți și hotărârilor sinoadelor celor în privința noastră, lepădăm și anatemei îi supunem (precum mai înainte, așa și acum) de nu se răzgândesc, pe cei care, [luându-se] după Varlaam și Achindin, spun [a fi] două dumnezeiri ale lui Dumnezeu, [una] zidită și [una] nezidită, și dumnezeiasca fire [a fi] singura dumnezeire nezidită, iar strălucirea dumnezeieștii firi, cu care și Domnul în Tavor i-a strălucit împrejur pe ucenici, și toată dumnezeiasca putere² și lucrare și toate cele [cu mintea] văzute și teologhisite împrejurul dumnezeieștii firi – dumnezeire zidită. Pe când noi o singură dumnezeire cinstim și propovăduim, a Tatălui și a Fiului și a sfântului Duh, [una] nu doar în ființa cea una, ci și în nezidita putere și lucrare și în toate cele [cu mintea] văzute – și teologhisite – [a fi] împrejurul ființei³.

2 Că «un [singur] Dumnezeu în trei ipostasuri teologhisim», după [cum spune] marele Athanasie, «una având

este Ipostasul Cuvântului'. Așadar: dumnezeirea este [una] nu doar din unghiul – și datorită – ființei celei una a Ipostasurilor Treimii, ci și din cel al neziditei puteri și lucrări și al tuturor celor [cu mintea] văzute – și teologhisite – [a fi] împrejurul ființei.

Respect pentru oameni și cărți

τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ ὅσα ἄλλα περὶ τὴν οὐσίαν θεωρεῖται θεολογούμενα καὶ ὑμνούμενα. Καὶ ἵνα τύπον δῶμεν τῷ λόγῳ καὶ ἄθροισμα ἢ πλήρωμα τὰ κατὰ θεολογίαν ἔχωμεν, τὸ ἄκτιστον, τὸ ἄχρονον, τὸ ἀναρχον καὶ ὅσα ἀποφατικῶς ἐπὶ θεοῦ λέγεται, καὶ τὸ φῶς, ἡ ζωή, τὸ ἀγαθόν, τὸ παντοδύναμον καὶ ὅσα καταφατικῶς ἐπὶ θεοῦ λέγεται, οὐχ ἕκαστον οὐσία λέγεται, ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν· ἃ καὶ ἄθροισμα καὶ πλήρωμα λέγεται θεότητος κατὰ τὴν γραφήν, καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ὑποστάσεων ἐπίσης θεωρούμενα καὶ θεολογούμενα — 'πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμὰ ἐστὶ' καὶ 'δεδόξασμαι ἐν αὐτοῖς' —, ἐπεὶ μὴδὲν ἐλλείπει τοῦ περὶ τὴν θεότητα πληρώματος, ἀλλ' ἰσίαν, τουτέστιν ἰσότητα, πάντων ἔχει τῶν ιδιωμάτων, ὧν ἐπίσης καὶ τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος θεωρεῖται».

3

Οὕτω μίαν ἄκτιστον θεότητα προσκυνεῖν ἐδιδάχθημεν, οὐκ ἐν οὐσίᾳ μόνον, ἀλλ' ἐν τῇ διὰ πάντων τελειότητι θεωρουμένην, τοῦ πληρώματος τῆς θεότητος, δηλαδὴ τῆς οὐσίας καὶ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐνεργείας καὶ πάντων τῶν περὶ τὴν οὐσίαν ὄντων, ἐπίσης καθ' ἑκάστην τῶν ἁγίων τριῶν ὑποστάσεων θεωρουμένων, τῶν καταφατικῶς καὶ ἀποφατικῶς περὶ τὴν θείαν οὐσίαν θεολογουμένων, ἀκτίστων μὲν ὄντων ἀπάντων, ἅτε φυσικῶς προσόντων τῷ θεῷ, οὐδενὸς δὲ τούτων οὐσίας ὄντος. «Οὐ γὰρ οὐσία

¹ Literal: «ca să dăm *typos* cuvântului [nostru]».

² Vezi și *Capete* 114, *Teofan* 9.

³ *Cuvânt la Bunavestire* 2, PG 28, 920B, atribuit lui Athanasie cel Mare.

⁴ *Coloseni* 2, 9.

⁵ *Ioan* 16, 15.

⁶ *Ioan* 17, 10; formula 'întru *acestea*' [adică: întru *însușirile acestea*] este impusă de teza (considerată) athanasiană, preluată aici de sfântul Grigorie: : «'Ale Mele toate – ale Tale sînt; și ale Tale – ale Mele; și M'am slăvit întru *acestea*'; că întru toate în care – teologhisit fiind – Se slăvește Tatăl, întru *aceleași* Se slăvește și Fiul, și Duhul Cel sfânt» (*Cuvânt la Bunavestire*, PG 28, 920, r. 42-45).

[El] ființa și puterea și lucrarea și [toate] celelalte câte cu mintea se văd [a fi] împrejurul ființei, teologhisite și laudate în inme. Și – ca să zicem așa¹ – și *sumă*² ori *plinire* [alcătuind le] avem [pe] cele proprii cuvântării-de-Dumnezeu, [și anume] neziditul, nevremelnicul, neobârșitul»³ și câte în chip apofatic se zic în privința lui Dumnezeu și «lumina, viața, binele, atotputernicia» și câte catafatic se zic în privința lui Dumnezeu, [și] «nu *ființă* [a fi] se spune fiecare [dintre acestea], ci [a fi ceva] *împrejurul ființei*; [însușiri] care și *sumă* și *plinire* a dumnezeirii e numită de către Scriptură⁴, [acestea fiind] văzute [cu mintea] și teologhisite în Fiecare din sfintele trei Ipostasuri deopotrivă (că 'toate câte are Tatăl, [acestea] ale Mele sînt'⁵, 'și M'am slăvit întru acestea'⁶), fiindcă [Fiecăruia] nimic nu [îi] lipsește [din cele ale] plinirii celei dimprejurul dumnezeirii, ci [Fiecare] are deopotrivimea (adică egalitatea)⁷ tuturor însușirilor, a Cărora și *plinirea dumnezeirii* deopotrivă [Li] se vede [cu mintea]»⁸.

3

Așa⁹ am fost [noi] învățați a ne închina unei *singure* dumnezeiri nezidite, [și anume] văzute [cu mintea, a fi una] nu doar în ființă, ci și în desăvârșirea [cea] prin toate¹⁰, plinirea dumnezeirii deopotrivă¹¹ văzându-se în fiecare din Cele trei sfinte Ipostasuri, adică ființa și puterea și lucrarea și toate câte sînt împrejurul ființei, cele catafatic și apofatic împrejurul dumnezeieștii ființe teologhisite, nezidite fiind toate [acestea] – cele ce în chip firesc¹² Îi sînt [proprii]

⁷ Este lămurirea sfântului Grigorie.

⁸ Vezi *Cuvânt la Bunavestire*, PG 28, 920, r. 17-51.

⁹ Adică: în înțelesul acesta.

¹⁰ Altfel zis: considerate (este vorba de dumnezeire, de faptul de a fi una) nu doar din unghiul ființei dumnezeiești, ci și din cel al desăvârșirii generate prin toate însușirile dimprejurul ei.

¹¹ Adică: în mod egal.

¹² Adică: natural.

τὸ ἀγέννητον», φησὶν ὁ ἅγιος Κύριλλος, «ἢ τὸ ἀφθαρτον ἢ τὸ ἀθάνατον ἢ τὸ ἀόρατον· εἰ γὰρ ἕκαστον τούτων οὐσίαν σημαίνει, ἐκ τοσούτων οὐσιῶν σύγκειται ὁ θεός, ὅσαπερ ἂν αὐτῷ φυσικῶς προσόντα φαίνηται». «Καὶ ὅσα δὲ λέγομεν ἐπὶ θεοῦ καταφατικῶς», ὁ θεῖος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός φησιν, «οὐ τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν δηλοῖ. Κἂν ἀγαθόν, κἂν δίκαιον, κἂν σοφόν, κἂν ἄλλο τι εἴπῃς, οὐ φύσιν λέγεις θεοῦ, ἀλλὰ τὰ περὶ τὴν φύσιν». Καὶ πάλιν· «τὸ ἀγαθόν καὶ δίκαιον καὶ τὰ τοιαῦτα παρέπονται τῇ θεῖα φύσει, οὐκ αὐτὴν δὲ τὴν οὐσίαν δηλοῖ». Ὡσπερ δὲ οὐκ ἔστι τὰ ὑποστατικὰ ὑπόστασις, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ ὑποστάσεως, οὕτω καὶ τὰ φυσικὰ οὐ φύσις, ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ φύσεως. «Φυσικὰ δὲ φαμέν», κατὰ τὸν θεηγόρον Δαμασκηνόν, «τὰ θελήματα καὶ τὰς ἐνεργείας· λέγω δὴ αὐτὴν τὴν θελητικὴν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν, καθ' ἣν θέλουσι καὶ ἐνεργοῦσι τὰ θέλοντα καὶ ἐνεργοῦντα».

4

Μιᾶς οὖν θεότητος ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ καὶ ἡμῶν τῶν αὐτῆς τροφίμων ὁμολογουμένης τε καὶ σεβομένης κατὰ πάντα ἀκτίστου καὶ ἀνελλιποῦς, ὁ ἐκ Καλαβρίας ὁρμώμενος Βαρλαάμ καὶ ὁ ἐκ τῆς περιχώρου τοῦ Πριλλάπου Ἀκίνδυνος, τοῦ ἀπαρχῆς τῆς θεότητος πολεμίου φανέντες ἐφ' ἡμῶν ὄργανα δεξιώτατα, δυσσεβέστατα διαρρηξάντες κατατέμνουσι, φεῦ, εἰς κτιστὰ καὶ ἄκτιστα τὴν μίαν θεότητα, μόνην ἄκτιστον λέγοντες

¹ «nenăscutul»: înșușirea (lui Dumnezeu-Tatăl) de a fi nenăscut.

² Citatul – ca atare – este din *Doctrina patrum de incarnatione verbi* (ed. F. Diekamp, Münster, 1907, p. 8, r. 22-26) și apare astfel la alți autori din vremea controverselor isihaste, precum Filothei Kokkinos, David Disypatos, Gheorghios Fakrasis, Ioannis Kyparissiotis; cum se și spune în locul din *Doctrina patrum*, corespunde pasajului chirilian *Thesaurus de sancta consubstantiali trinitate* II, XXXI, PG 75, 448BC (vezi și 733CD).

³ Vezi [Capetele] *Dogmaticae* 4, PG 94, 800BC (Damaschin II, GA, p. 28-29).

lui Dumnezeu –, dar nici una dintre ele nefiind ființă. «Că nu ființă este nenăscutul¹» – zice sfântul Chiril – «orinestricăciosul ori nemuritorul ori nevăzutul; că dacă fiecare dintre [însușirile și numirile] acestea ar însemna ființă, [atunci] Dumnezeu ar consta din tot atâtea ființe câte însușiri se arată a avea El în chip firesc»². «Și câte zicem în privința lui Dumnezeu în chip catafatic», spune dumnezeiescul Ioan Damaschinul, «[acestea] nu firea, ci pe cele dimprejurul firii [le] arată; că și bun, și drept, și înțelept, și altcumva de-ai zice [în privința Lui], nu firea lui Dumnezeu o numești, ci pe cele dimprejurul firii»³; și iarăși: «bunul și dreptul⁴ – și cele de felul acesta – urmează⁵ dumnezeieștii firi, nu arată ființa însăși»⁶. Și precum [însușirile] cele ipostat[n]ice nu sînt ipostas, ci [sînt] caracteristici ale ipostasului, tot așa nici cele firești nu sînt fire, ci caracteristici ale firii. Și «firești⁷ spunem [a fi]» – după de-Dumnezeu-grăitorul Damaschin – «voile și lucrările; adică însăși voitoarea putere și lucrare, în virtutea căreia voiesc și lucrează cele voitoare și lucrătoare»⁸.

4

Așadar, o singură dumnezeire – de către Biserica lui Dumnezeu și de către noi, cei crescuți de ea – mărturisită și închinată fiind, întru toate nezidită și neștirbită, Varlaam cel ce își trage obârșia din Calabria și Achindin cel din părțile Prilepului, unelte preadibace ale dintru început vrăjmașului dumnezeirii arătându-se asupra noastră, în chip prea-rău-cinstitor sfâșiindu-o, despică – vai! – în zidite și nezidite dumnezeirea cea una, nezidită zicând [a fi] singură dumnezeiasca fire⁹ și pe treapta zidirii aruncând

⁴ Adică: însușirea de a fi bun și de a fi drept.

⁵ Adică: sînt attribute consecvențiale, inerente firii dumnezeiești.

⁶ Vezi [Capetele] *Dogmatice* 9, PG 94, 837B (Damaschin II, GA, p. 66-67).

⁷ Adică: nu ipostatice; precum se și precizează în originalul damaschinian.

⁸ Vezi [Capetele] *Dogmatice* 58, PG 94, 1036A (Damaschin II, GA, p. 298-299).

⁹ Altfel zis: natura divină.